

JAROMÍR MACH

RUŠTÍ FILOZOFOVÉ V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU

Na přelomu desátých a dvacátých let minulého století začali z bolševického Ruska masově odcházet ruští občané. Mezi emigranty byli přední vědci všech oborů, umělci, církevní hodnostáři a v neposlední řadě příslušníci „bílé“ armády (tzv. bělogvardějci). Útočiště nacházeli po celé Evropě (odhaduje se, že tu byly jeden až dva milióny ruských emigrantů), Severní Americe a v některých asijských a afrických státech. V roce 1924 žili ruští emigranti ve více než 30 státech.¹

Ruská emigrace opouštěla Rusko v několika vlnách. Nejprve, hned po únorové revoluci, opouštěla Rusko aristokracie, diplomaté a vysocí carští úředníci. Další vlna souvisela s koncem 1. světové války; tisíce válečných zajatců mimo Rusko se nechtěly z nějakých důvodů do své vlasti vrátit, asi nejčastěji vzhledem k občanské válce. Ovšem zdaleka největší exodus nastal na přelomu let 1920/1921, kdy občanská válka skončila. Zemi opouštěli nejenom vojáci a důstojníci poražené „bílé“ armády se svými rodinnými příslušníky, ale i mnozí další. Zejména z této vlny se rekrutovali pozdější ruští studenti, mladí pedagogové a vědci. Další vlna, početně nevýrazná, ale velmi důležitá pro historii ruského školství a vědy v emigraci, přišla v roce 1922. Tehdy začal násilný exodus ruské inteligence.²

Situace ruských emigrantů byla místy natolik kritická, že na návrh československé vlády svolal Mezinárodní červený kříž poradu vlád o pomoci Rusku. Na schůzce byl zřízen Mezinárodní výbor pro pomoc Rusku se sídlem v Ženevě, v jehož čele stál norský polární badatel a cestovatel Fridtjof Nansen. Později se výbor zasadil o vydávání tzv. nansenovských pasů, které měly ruským emigrantům jejich problémy a postavení vyřešit po právní stránce.³

Ruská emigrace v Československu nebyla nikdy příliš početná,⁴ ale kromě

---

¹ Srov. L. Škarenkov: *Agonija beloj emigracii*, Moskva: Mysl 1986, s. 17.

² V souvislosti s touto problematikou je nejznámější tzv. Berďajevova skupina; srov. Z. Sládek: *Doba Leninovy utopie (Sovětské Rusko v letech 1917–1922)*, *Slovanský přehled* 77, 1991, č. 1, s. 49. Sládek mezi vypovězenými uvádí např. filozofy Losského, Lapšina, Aleksejeva ad.

³ F. Nansen (1861–1930) dokonce obdržel za svoje aktivity ve prospěch ruské emigrace v roce 1922 Nobelovu cenu za mír; srov. *Slovanský přehled* 22, 1930, s. 476.

⁴ K počtu ruských emigrantů v ČSR se poměrně podrobně vyjadřují např. V. Veber a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*, Praha: Karolinum 1996, s. 58; dále Z. Sládek: *Ruská emigrace v Československu*, *Slovanský přehled* 79, 1993, č. 1, s. 4.

skupiny zemědělců k ní patřila řada vědců, umělců, politiků, lékařů, inženýrů a studentů. Československá vláda pověřila Ministerstvo zahraničních věcí řízením tzv. Ruské pomocné akce.⁵ Ta si kladla v podstatě dva cíle: pomoci hladovějícím v Rusku a podporovat ruské emigranty v Československu.

Vzhledem k sociální struktuře ruské emigrace, díky níž se Praze dostalo přezdívky „ruský Oxford“, byla pomocná akce zaměřena především na podporu ruského školství, vědy a kultury. O mimořádném postavení Prahy svědčí i slova, která zazněla na II. sjezdu představitelů ruských akademických organizací: „Sjezd s konečnou platností uznal Prahu za organizační centrum našeho intelektuálního života v zahraničí.“⁶ K ruským intelektuálům v Praze patřili také filozofové.⁷

Situace v meziválečném Československu

V této studii se zmiňuji pouze o těch nejvýznamnějších a nejznámějších z ruských filozofů usazených v meziválečném Československu. Většina z nich byla spjata s katedrou filozofie na petrohradské univerzitě, která někdy bývá označována jako třetí klíčová škola novokantovství – vedle marburské a bádenské.⁸ Filozofie v carském Rusku měla již od svého vzniku velmi specifické postavení. Za vlády Mikuláše I. bylo dokonce vyučování filozofie na 12 let zakázáno, neboť „užitek filozofie není dokázán, škoda z ní však je velmi dobře možná.“⁹ Obdobná situace nastala v komunistickém Rusku po listopadovém převratu. Dřívější představitelé filozofických kateder byli svých funkcí zbaveni a zčásti vypovězeni.¹⁰ Přednášky nemohli konat ani ti filozofové, kteří „konvertovali“ ke komunismu a dokonce ani staří komunističtí filozofové. Důslednost v potírání filozofie pokračovala zákazem půjčování „reakční“ literatury, jako např. Platóna, Descarta, Kanta, Schopenhauera, Huma, o ruských filozofech v emigraci ani nemluvě.

Ruská filozofie se neprojevovala pouze ve formě vědeckého myšlení, nýbrž také ve formě publicistické či beletristické. Dalším specifikem byla naprostá absence filozofických systémů. Ruská filozofie rovněž „trpěla“ nedostatkem tra-

⁵ Blíže popisuje ruskou pomocnou akci a její vývoj E. Chinyaeva: Ruská emigrace v Československu: vývoj ruské pomocné akce, *Slovanský přehled* 79, 1993, č. 1, s. 14–24; dále *Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci*, Praha: MZV 1924.

⁶ Autorem tohoto výroku je prof. E. Spektorskij (1875–1951) právník a filozof, někdejší rektor Kyjevské univerzity, později děkan Ruské právnické fakulty v Praze; srov. I. Savický: *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*, Praha: Academia 1999, s. 198.

⁷ O ruských filozofech v ČSR blíže V. Goněc: Ruská filozofická emigrace v Československu, *Slovanský přehled* 79, 1993, č. 1, s. 38–44; týž: Emigrierte Philosophen aus Russland und ihre Tätigkeit in der Tschechoslowakei 1920–1945, *Slavia* 62, 1993, s. 377–383; týž: Der Einfluss emigrierter Philosophen und Denker auf die intellektuelle Entwicklung der Tschechoslowakei in der Zwischenkriegszeit in Russland und die böhmischen Länder, München (dosud v tisku), Sborník připravuje Collegium Carolinum. V. Goněc je také autorem portrétů ruských filozofů, in *Slovník českých filozofů*, Brno: MU 1998.

⁸ Srov. V. Goněc: Ruská filozofická emigrace..., s. 38.

⁹ Srov. D. Čyževskij: Rudá filozofie, *Ruch filozofický* 7, 1927–1928, s. 129.

¹⁰ Čyževskij mimochodem klade (bezpochyby mylně) vypovězení tzv. Berďajevovy skupiny z Ruska až do roku 1923; *tamtéž*.

dice, a proto bylo třeba navazovat na filozofii jiných národů. T. G. Masaryk charakterizuje ruskou filozofii jako vědu zajímavější se především o otázky praktické, zejména o etiku.¹¹ Tento trend se však v posledním desetiletí před 1. světovou válkou výrazně změnil.¹² Sami ruští filozofové (Berďajev, Frank, Losskij atd.) tvrdili, že charakteristickou zvláštností ruského filozofického myšlení je sklon k ontologii a realismu.¹³ Významnou úlohu v ruské filozofii sehrálo také pravoslaví. Evropská, zvláště pak ruská filozofie měla hlubší vazby na křesťanství a je proto pochopitelná a vysvětlitelná pouze ve spojení s jeho historií.¹⁴

Takové byly poměry, z nichž přicházeli ruští filozofové. Jaké byly poměry, do nichž přicházeli? Někteří starší čeští filozofové byli stoupcem pozitivismu, který byl významný především koncem 19. století. Většina představitelů mladší generace českých filozofů se soustředila kolem časopisu *Ruch filozofický*. Jeho založení v roce 1921 lze chápat jako vystoupení tzv. mladší filozofické generace proti „oficiálnímu“ pozitivismu, reprezentovanému především F. Krejčím.¹⁵

Nově přichozí skupina ruských filozofů nalézala odezvu především u této mladé filozofické generace; svědčí o tom množství příspěvků publikovaných v *Ruchu filozofickém*.¹⁶ Starší generace českých filozofů se leckdy na své ruské kolegy dívala velmi zdrženlivě a s jistou řevnivostí. Zoolog prof. M. Novikov ve svých vzpomínkách uvádí: „...obávali se konkurence se strany skvělé plejády ruských vědců v Praze.“¹⁷ Jiní čeští vědci se naopak velmi zasloužili o integraci ruských vědců do československých vědeckých společností.¹⁸ Podle Z. Sládka „se ruská emigrace v Československu uplatnila v míře až úctyhodně“.¹⁹ To potvrzuje i V. Goněc, když uvádí, že „se rozhodně nejednalo o nějakou uzavřenou komunitu, která by žila (či byla trpěna) někde na okraji. Docházelo k významné výměně vědeckých hodnot“.²⁰

Přestože byla situace ruských emigrantů v Československu v porovnání s ostatními státy díky ruské pomocné akci podstatně lepší, potýkali se i oni s určitými existenčními problémy. Ve snaze předejít komplikacím při hledání zaměstnání někteří přijali československé občanství. Pro valnou většinu byla ovšem

11 Srov. B. Jakovenko: *Dějiny ruské filozofie*, Praha: Slovanský ústav 1939, s. 3–4.

12 *Tamtéž*, s. 6–7.

13 *Tamtéž*, s. 10–11.

14 Srov. G. Florovskij: Úvod do dějin ruské filozofie (ze sborníku statí *Současná ruská filozofie*), in I. Mesnjankina: *Neznámé Rusko. Ruský idealismus XX. století*, Praha: Karlova univerzita 1995, s. 6–16.

15 O situaci české filozofie v té době srov. J. Gabriel – H. Pavlincová – J. Zouhar: *Česká filozofie mezi dvěma světovými válkami*, Brno: MU 1991.

16 Srov. O. Jirásková – M. Pauza: *Bibliografie Ruchu filozofického 1921–1939*, Praha: ÚFS ČSAV 1984.

17 Z. Sládek: České prostředí a ruská emigrace (1918–1938), in L. Běloševská (ed.): *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice 1919–1939 (méně známé aspekty)*, Praha: Slovanský ústav 1999, s. 30.

18 Např. celá řada ruských filozofů se stala řádnými či mimořádnými členy Slovanského ústavu, nebo přinejmenším dopisujícími členy; blíže viz Ročenky Slovanského ústavu za roky 1928–1938.

19 Z. Sládek: *České prostředí a ruská emigrace...*, s. 29.

20 V. Goněc: *Ruská filozofická emigrace...*, s. 39.

tato myšlenka (alespoň zpočátku) nepřijatelná, jelikož nebyla v souladu s plány na návrat do nového, demokratického Ruska. Příkladem takové psychologické bariéry u ruského emigranta bylo jednání ekonoma prof. S. Prokopoviče.²¹

O tom, že se ruští emigranti a mezi nimi i filozofové těšili zájmu a úctě akademického světa, svědčí i rozsáhlá korespondence spojená s výměnou publikací.²² Ruští filozofové měli kontakty takřka po celém světě. Dokonce ještě po 2. světové válce žádaly některé zahraniční univerzity o znovuoobnovení styků.

Význam níže uvedených osobností podtrhuje také fakt, že mnozí z nich – Losskij, Lapšin, Hessen, Jakovenko ad. – se roku 1934 podíleli na uspořádání VIII. mezinárodního filozofického kongresu v Praze.²³ Ruští filozofové se v meziválečných letech pravidelně zúčastňovali i dalších mezinárodních filozofických kongresů, např. v roce 1924 byli Jakovenko (v letech 1912–1921 žil v Itálii) a Losskij účastníky V. sjezdu v Neapoli.²⁴ Na tomto kongresu byl také dohodnut na další rok sjezd slovanských filozofů. Přestože vše bylo dobře naplánováno a byla založena komise pověřená organizací, projekt ztroskotal.²⁵ Mezinárodní kongres filozofů v roce 1926 v Cambridgi (USA-Massachusetts) zůstal z hlediska ruské filozofické emigrace v ČSR neobsazen.²⁶ Na VII. kongresu filozofů v létě 1930 v Paříži byli však ruští emigrantští filozofové silně zastoupeni. V Paříži totiž působila další početná skupina ruských filozofů (především filozofů náboženství).

Ruští filozofové v emigraci byli velmi činní. Přes všechny názorové rozdíly byli ochotni a schopni (s větší či menší intenzitou) spolupracovat a nezřídka patřili k nejaktivnějším činitelům. A to nejenom v Praze, ale také v Paříži (např. prof. Miljukov) či Berlíně (prof. Berďajev). O tom svědčí také fakt, že právě filozofové jako jedni z prvních zakládali v mnoha státech filozofické společnosti. Ani Praha nebyla v tomto směru výjimkou.

Ruská filozofická společnost v Praze

Ruská filozofická společnost v Praze vznikla na konci roku 1924 jako pobočka berlínské Společnosti ruské filozofie (založené v létě 1922), která se

²¹ V roce 1934 odmítl nabízené místo v ekonomickém oddělení MZV, jelikož to bylo podmíněno přijetím československého občanství. Srov. E. Chinyeva: Russian emigration: in Search for identity, in *Russkaja, ukrajinskaja i belorusskaja emigracija v Českoslovakii meždu dvumja mirovymi vojnami. Rezultaty i perspektivy issledovanij. Fondy Slavjansko biblioteki i pražských archivov. (Sbornik dokladov)*, Praha: Slovanská knihovna 1995, s. 57.

²² Blíže korespondence ruských filozofů vyučujících na Ruské univerzitě v Praze; Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Ruská svobodná dč. lidová univerzita v Praze (dále fond RSU), kartony 4, 9 a 20.

²³ Srov. F. Pelikán: Mezinárodní kongres filozofů v Praze, *Ruch filozofický* 10, 1933–1934, s. 157–166.

²⁴ Srov. F. Pelikán: Pátý mezinárodní kongres filozofický v Neapoli, *Ruch filozofický* 4, 1924, s. 213–222.

²⁵ Srov. *Ruch filozofický* 5, 1925, s. 31–32.

²⁶ Srov. *Ruch filozofický* 7, 1927–1928, s. 127.

snažila sjednotit filozofy všech národů zajímající se o ruskou filozofii, ale brzy se osamostatnila.²⁷

Hlavním úkolem Společnosti bylo vědecky pracovat v oborech filozofie a psychologie a šířit vzdělání v těchto oborech.²⁸ Stěžejní činností bylo pořádání přednášek, na kterých příspěvky neprezentovali pouze filozofové či vědci humanitního zaměření, ale i představitelé exaktních a přírodních věd, a to nejen ruské národnosti.²⁹ Veškeré přednášky společnosti byly otevřeny široké veřejnosti. Návštěvnost rostla, ale přílišná popularizace filozofických témat byla mnohdy na úkor vědeckosti.³⁰

V únoru 1926 se Filozofická společnost stala součástí Ruské lidové univerzity v Praze, resp. jejího historicko-filozofického oddělení. Univerzita se v té době stávala organizací, která zastřešovala více ruských emigrantských organizací. Důvod byl velmi prozaický, totiž finance. Subvence od československého státu dostávala právě univerzita (jako zastřešující organizace), která je potom v rámci svého rozpočtu přerozdělovala. Součástí univerzity zůstala Filozofická společnost po celou dobu její existence. V užším vedení společnosti se do začátku 2. světové války střídali profesori Losskij, Lapšin, Hessen a, což je jistá rarita, také ukrajinský filozof a literární vědec D. Čyževskij.³¹

Společenské a politické změny v souvislosti s Mnichovem se nevyhnuly ani univerzitě. Činnost Ruské univerzity byla podřízena berlínské ruské emigrantské kolonii, kterou v Praze zastupoval její zplnomocněný zástupce.³² Cílem těchto centralizačních procesů bylo bezpochyby koncentrovat dozor nad ruskou emigrací, resp. nad její činností. V průběhu roku 1939 okupační úřady pořídily seznamy všech osob ruské národnosti v Čechách a na Moravě a byla zřízena Ruská emigrantská ústředna v Praze.³³ Na protest proti diktátu profašistických sil ve Společnosti rezignovala řada ruských filozofů na své členství.

Některé přednášky a referáty proslovené ve Filozofické společnosti byly časopisecky publikovány, část z nich i v cizích jazycích. Ruská filozofická emigrace usilovala i o vlastní časopis, ovšem pokus obnovit vydávání mezinárodního časopisu *Logos*³⁴ ztroskotat na nedostatku finančních prostředků. Nicméně od

²⁷ Srov. Filozofická společnost při Ruské lidové univerzitě, *Ruch filozofický* 7, 1927–1928, s. 63–64.

²⁸ Blíže Vnitřní řád Filozofické společnosti při Ruské lidové univerzitě v Praze; AHMP, fond RSU, karton 1, sl. 1.

²⁹ Blíže výroční zprávy univerzity; AHMP, fond RSU, kartony 2 a 3; dále J. Mach: *Ruská lidová/svobodná univerzita v Praze (1923–1945)*, diplomová práce, Brno: FF MU 2002.

³⁰ Srov. S. P. Postnikov (red.): *Russkije v Praze 1918–1928 g.g.*, Praha: Volja Rossii 1928, s. 65.

³¹ Ruská a ukrajinská, popřípadě běloruská emigrace spolu vzhledem k tradičním antipatiím příliš často nespolupracovaly. Ovšem tento vědec byl výjimkou, který překročil tradiční hranice emigrantských kolonií. Srov. M. C. Putna: *Rusko mimo Rusko* 1, Brno: Petrov 1993, s. 188–190; dále *Slovník českých filozofů...*, s. 92–93.

³² E. Aksenova – M. Dostal: Russkij svobodnyj universitet (Russkaja učennaja akademija) v gody vtoroj mirovoj vojny, *Rossica*, 1998–1999, č. 2, s. 86.

³³ AHMP, fond RSU, karton 7, volné listy; kde lze nalézt životopisy např. Losského, Lapšina, Savického ad.

³⁴ Filozofický časopis vydávaný v Petrohradě v letech 1911–1914.

roku 1929 se podařilo v nakladatelství F. Cohena v Bonnu vydávat mezinárodní časopis *Der russische Gedanke* (redigoval jej B. Jakovenko). Měl tři základní úlohy: být krystalizačním centrem ruského myšlení, podporovat studium ruského myšlení, literatury a kultury vůbec a prezentovat nově vydávané publikace (zpočátku pouze ruské, z neruských ty, jež pojednávaly o Rusku; později byl prostor věnován také jiným slovanských národům).³⁵

V roce 1935 začíná v Praze vycházet periodikum (opět redigované Jakovenkem) *International Philosophical Library*. Nemalá část jeho příspěvků byla publikována i v němčině a francouzštině, tudíž je tento periodický sborník znám i pod názvy *Internationale Bibliothek für Philosophie* a *La Bibliothèque Internationale Philosophique*.

Osobnosti³⁶

Představitelé ruské filozofie v Praze se dají zhruba rozdělit do tří skupin. Předně se jedná o tzv. druhou generaci petrohradského novokantovství, kterou v meziválečném Československu reprezentují profesori Losskij a Lapšin – žáci zakladatele ruské (petrohradské) školy novokantovství A. Vveděnského.³⁷ Mladší (třetí) generaci petrohradské školy zastupují především profesori Hessen a Jakovenko. Třetí skupina, generačně stejnorodá, představuje specifickou větev politické filozofie a filozofie dějin: jedná se o skupinu eurasijců, kterou reprezentují Savickij, Alexejev, Vernadskij ad. (Eurasijci považovali tzv. Eurasii, tj. Rusko teritoriálně vymezené hranicemi z počátku roku 1917, za základní a ústřední kontinent; Evropa představovala pouhou periférii a stejnou periférii byla i jižní a jihovýchodní Asie).³⁸ Pražská odbočka eurasijců byla spolu s pařížskou nejvýznamnější. Eurasijství bylo chápáno jako revoluční hnutí, jehož „kulturní cíle jsou splnitelné pouze cestou evoluce a jejich úkolem není bojovat s revolucí, ale využít ji pro své cíle“.³⁹ Tato strategie byla také začátkem jejich konce, jelikož takto formulovaný „politický program“ neměl šanci na úspěch. Pro většinu ruských emigrantských organizací byla těžko stravitelná eurasijská strategie integrace stávajících prvků sovětské moci do systému, který měl vzniknout po jejich předpokládaném pádu.

K nejvýznamnějším ruským filozofům v meziválečném Československu patřil Nikolaj Losskij (1870–1965).⁴⁰ Studoval a později působil na petrohradské uni-

³⁵ Srov. *Slovanský přehled* 24, 1932, s. 180.

³⁶ K jednotlivým osobnostem blíže Z. Rachůnková – M. Řeháková – J. Vacek: *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918–1945*, Praha: Slovanská knihovna 1996, kde v prvních dvou svazcích jsou krátké životopisné údaje; dále V. V. Šelochajev (red.): *Ruskoje zarubeženije. Zolotaja kniga emigraci (encyklopedičeskij bibliografičeskij slovar)*, Moskva: Rosspen 1997; dále *Slovník českých filozofů*...

³⁷ Dne 5. 2. 1925 přednesli Losskij a Lapšin na schůzi Ruské filozofické společnosti referát věnovaný památce A. Vveděnského. Srov. Filozofická společnost při Ruské lidové univerzitě, *Ruch filozofický* 7, 1927–1928, s. 63.

³⁸ Srov. E. Voráček: Vzestupy a pády eurasijství, *Slovanský přehled* 87, 2001, s. 451–480.

³⁹ *Tamtéž*, s. 457.

⁴⁰ O N. O. Losském blíže M. C. Putna: *Rusko mimo Rusko I...*, s. 190–193; dále V. V. Šelocha-

verzitě, kde se v roce 1900 habilitoval a v roce 1916 stal řádným profesorem. V roce 1922 byl deportován z Ruska. Do Prahy přijel na pozvání svého přítele a kolegy, ruského ekonomy P. Struveho. Přednášel na Ruské univerzitě, Ruské právnické fakultě a na jiných ruských emigrantských školách; trvale se usadit na pražské filozofické fakultě se mu ale nikdy nepodařilo. Svou „zásluhu“ na tom údajně mají i E. Rádl a J. B. Kozák. Nicméně Losskij působil alespoň jako hostující profesor na univerzitách v Londýně, Basileji, Paříži a Ženevě. Účastnil se několika mezinárodních filozofických kongresů a řady sjezdů ruských emigrantských učených společností. Během pobytu v Československu se spřátelil s F. Pelikánem, K. Vorovkou a V. Hoppem.⁴¹ Výsledkem této krátké, leč plodné spolupráce bylo množství příspěvků v *Ruchu filozofickém*.⁴² V dubnu 1942 opustil Losskij Protektorát, kde se o něj začalo zajímat gestapo, a odjel do Bratislavy, aby tam učil na Filozofické fakultě. Přes poměrně krátkou dobu působení se mu i zde podařilo vychovat své žáky. Po válce vycestoval přes Paříž do USA, kde přednášel filozofii na pravoslavné Duchovní akademii svatého Vladimíra v New Yorku. Svůj mimořádně strastiplný život, během kterého byl například donucen čtyřikrát se přestěhovat, završil v Paříži. Losskij se proslavil především položením základů nového filozofického směru – intuitivismu.⁴³ Toto učení bylo rozšířeno a upřesněno obširným vypracováním pojmu tzv. *ideálního bytí*, které předpokládalo nadmyslovou, nadčasovou a nadprostorovou podstatu každého poznání a každého předmětu. Obširně se zabýval i problematikou vůle a svobody. Svobodu považoval za nezbytnou podmínku lidské důstojnosti, ba vlastně podmínku existence samé.⁴⁴ Výsledkem takto směřovaného zájmu je jeho kniha *Svoboda vůle*, kterou autor věnoval „československému národu, který dal autorovi možnost pokračovat ve filozofické práci v době vyhnání...“.⁴⁵

Podobný osud jako Losskij měl jeho vrstevník a dlouhodobý kolega Ivan Lapšin (1870–1952).⁴⁶ Před odchodem z Ruska působil rovněž na petrohradské univerzitě. Po příchodu do Prahy přednášel na Ruské právnické fakultě, Ruské univerzitě a paralelně i na Německé univerzitě. Velmi úzce spolupracoval s *Ruchem filozofickým*⁴⁷ a zajímal se rovněž o českou hudbu.⁴⁸ Jako jeden z mála ruských učenců neopustil Československo před příchodem Rudé armády a v Praze zůstal

---

jev (ed.): *Ruskoje zarubeženije...*, s. 371; dále *Slovanský přehled* 22, 1930, s. 777–778; dále *Slovník českých filozofů...*, s. 343–344.

41 Seznámení s V. Hoppem, k němuž došlo u prof. D. Essertiera (profesor francouzského Institutu v Praze), popisuje samotný N. Losskij: Theokratický a praktický význam učení prof. Hoppe o Já, *Ruch filozofický* 10, 1933–1934, s. 7.

42 Srov. O. Jirásková – M. Pauza: *Bibliografie Ruchu filozofického...*, s. 52.

43 Srov. N. Losskij: Intuitivismus jako základ ideal-realismu, *Ruch filozofický* 3, 1923, s. 134–145.

44 Srov. B. Jakovenko: *Dějiny ruské filozofie...*, s. 461–462.

45 Blíže recenze prof. S. Hessena na tuto knihu; *Ruch filozofický* 8, 1929, s. 175–180.

46 Srov. *Slovník českých filozofů...*, s. 328–329.

47 Srov. O. Jirásková – M. Pauza: *Bibliografie Ruchu filozofického...*, s. 48.

48 Svě znalosti o ruské a české hudbě prezentoval např. na populárně-vědeckých přednáškách organizovaných Ruskou svobodnou (dříve lidovou) univerzitou v Praze. Jako příklad alespoň některé tituly přednášek: O metodě v dějinách hudby, Filozofie hudby, Ruská a česká hudba; blíže AHMP, fond RSU, kartony 4, 5 a 6.

až do konce svého života. Mnoho úsilí věnoval výzkumu tvůrčí povahy, který považoval za jistý druh úvodu do dějin filozofie. V mnoha příspěvcích podrobil podrobné úvaze následující témata: tvůrčí vůle, intuice, fantazie, paměť, myšlení aj. Zabýval se také dějinami filozofie a myšlení. Poučné a cenné jsou i jeho přednášky o estetice velkých ruských spisovatelů (Puškin, Gogol, Dostojevskij, Tolstoj ad.).⁴⁹

Předním ruským akademikem byl filozof a pedagog Sergius Hessen (1887–1950).⁵⁰ Po absolvování klasického gymnázia v Petrohradě studoval na filozofických fakultách v Heidelbergu a Freiburgu. Po návratu do Ruska působil jako soukromý docent na historicko-filozofické fakultě petrohradské univerzity. Během této doby se habilitoval u svých učitelů a pozdějších kolegů, u Losského a Lapšina. V roce 1917 byl jmenován řádným profesorem filozofie na univerzitě v Tomsku, v roce 1921 řádným profesorem pedagogiky petrohradské univerzity, ale po jednom semestru Rusko opustil. Po krátkém pobytu v Jeně přesídlil do Prahy. Zde přednášel na Ruském pedagogickém institutu, Ruské univerzitě, v Ruské filozofické společnosti, Pražském lingvistickém kroužku aj. V září 1936 se přestěhoval se do Varšavy, kde nejdříve přednášel na Svobodné polské univerzitě a posléze se stal profesorem varšavské univerzity. Po skončení 2. světové války odjel do Lodže, kde se spolupodílel na zakládání univerzity a kde také zemřel. Během svého působení v Československu se Hessen věnoval sociální filozofii, filozofii práva a pedagogice. Snažil se poukázat na důležitost filozofie v pedagogice, kterou chápal jako „užitou či praktickou filozofii“. Zejména v historii obou disciplín lze nalézt styčné body mezi výchovnými, popřípadě vzdělávacími systémy na jedné straně a filozofickými systémy na straně druhé.⁵¹ Proces vzdělávání chápe jako soubor dílčích procesů („vystupování po schůdkách“), přičemž důležitým faktorem při tom je osobnost a temperament.⁵² Vzdělání pak není ničím jiným než individuální kulturou. Člověk se vzdělává celý život a neexistuje okamžik, kdy bychom mohli říci, že problém vzdělání máme definitivně vyřešen.⁵³ Temperament člověka nelze příliš měnit, ale osobnost je výsledkem lidské sebevýchovy. Osobnost se svými činy neustále roste nebo degeneruje, stává se složitou nebo chudou, podle kvality a výsledku jednotlivých cílů. Tento proces nazývá Hessen „tvůrčí proces“. To, co se dá aplikovat na jedince, dá se aplikovat i na „kolektivní osobnost národní“. Ta je tvořena prací jednotlivců. Např. ruský národ spoluvytvářeli Petr I. Veliký, Puškin, Lomonosov, Mendělejev, Tolstoj, Dostojevskij ad.

⁴⁹ Např. populárně-vědecké přednášky Lapšina na Ruské svobodné univerzitě v Praze 1935/1936: *Estetika Čechova, Náboženské zážitky ruských spisovatelů od Lomonosova po Gorkého*; bližší AHMP, fond RSU, karton 4, sl. 2.

⁵⁰ Srov. V. Goněc: *Sergius Hessen a Československo*, Brno: MU 2001, s. 65–70; dále V. Goněc (ed.): *Jan Patočka tři dopisy Sergiu Hessenovi*, Brno: MU 1998, s. 5–9; dále V. V. Šelochajev (red.): *Ruskoje zarubeženije...*, s. 171; dále M. Dandová (red.): *Literární pozůstalost S. I. Hessen, J. S. Hessen, D. S. Hessen*, Praha: LA PNP 1997; dále *Slovník českých filozofů...*, s. 176–177.

⁵¹ Srov. S. Hessen: *Filozofické základy pedagogiky*, Praha: Česká grafická unie 1936.

⁵² Srov. S. Hessen: *Osobnost a temperament, Ruch filozofický* 10, 1933–1934, s. 86–89.

⁵³ Srov. B. Jakovensko: *Dějiny ruské filozofie...*, s. 456–457.

Publikačně nejaktivnější z ruských filozofů v meziválečném Československu byl Boris Jakovenko (1884–1949).⁵⁴ Poprvé z Ruska emigroval v roce 1906 a studoval v Heidelbergu. Počátkem roku 1910 se do vlasti vrátil a brzy se stal jedním z redaktorů časopisu *Logos*. Za dva roky opět emigroval, tentokrát definitivně. Jako jeden z mála ruských učenců opustil Rusko z politických důvodů již před 1. světovou válkou. Nejprve žil v Itálii, od roku 1921 se na pozvání T. G. Masaryka natrvalo usadil v Praze. Brzy se sblížil s okruhem myslitelů kolem *Ruchu filozofického* a ve 30. letech tvořil s F. Pelikánem vedoucí dvojici jeho redakce. Je tedy celkem přirozené, že Jakovenko byl z ruských filozofů nejčastějším příspěvatelem do *Ruchu filozofického*.⁵⁵ Formuloval mj. teorii o podstatě a původu protikladů (noetickou antimonii); východisko hledal ve stanovisku charakterizovaném jako transcendentální skepticismus.⁵⁶ Považoval za potřebné, aby vznikla zcela „sebevědomá, nezávislá a svobodná filozofie“; aby se tak stalo, je nutno ji přesně ohraničit vůči jiným kulturním oborům a také překonat zásadní předsudky, které omezují uplatnění filozofických myšlenek v životě i kultuře.⁵⁷ Jako jeden z předsudků se mu jeví naturalismus. Jakovenko zemřel v Praze.

Představitel eurasijského hnutí v meziválečném Československu, geograf a sociolog Petr Savickij (1895–1968),⁵⁸ žil v Československu od roku 1921, s výjimkou let 1945–1956, kdy byl internován v gulagu. Proslavil se také psaním básní, které publikoval pod pseudonymem Petr Vostokov. V Praze přednášel na Ruské univerzitě, na Ruské právnické fakultě; během 2. světové války byl ředitelem Ruského reálného reformovaného gymnázia ve Strašnicích. Pro euroasijskou teorii rozpracovával geografickou, sociologickou a posléze také historickou část. Soudil, že Rusko je hospodářsky, obchodně i finančně samostatné. Severní ledové moře je mořem „Eurasie“ a všechny obrovské řeky směřující Sibiří na sever jsou přirozenými obchodními cestami. Altaj a mongolské pouště jsou hranicí s ostatní Asií. Vladivostok je pak oknem do moří spojujících Rusko s Amerikou. Pravá podstata Ruska je asiatictví. Všechno ostatní, např. evropské životní formy inteligence, jsou jen maskou. Revoluce je právě tím, co odhaluje pravou asijskou tvář.⁵⁹ Později ve spolupráci s R. Jakobsonem zpracoval také složku filologickou.

Členem skupiny pražských eurasijců byl i právník a právní filozof Nikolaj Alexejev (1879–1964),⁶⁰ který žil v Československu od roku 1920 a přednášel na Ruské právnické fakultě a na Ruské univerzitě. Po 2. světové válce přesídlil

⁵⁴ Srov. *Slovník českých filozofů...*, s. 226.

⁵⁵ Srov. O. Jirásková – M. Pauza: *Bibliografie Ruchu filozofického...*, s. 35.

⁵⁶ Srov. B. Jakovenko: *Dějiny ruské filozofie...*, s. 395.

⁵⁷ *Tamtéž*; s. 403–404; zde Jakovenko poukazyval na tradiční (výše popsané) aspekty ruské filozofie.

⁵⁸ O osobnosti P. Savického blíže M. C. Putna: *Rusko mimo Rusko I...*, s. 194–196; dále V. V. Šelochajev (ed.): *Russkoje zarubeženije...*, s. 562; dále *Slovník českých filozofů...*, s. 502–503.

⁵⁹ Srov. F. Kubka: Obrat k východu (slavjanofilské motivy v současné ruské filozofii), *Slovanický přehled* 17, 1925, s. 185–186.

⁶⁰ Srov. *Slovník českých filozofů...*, s. 13; dále V. V. Šelochajev (ed.): *Russkoje zarubeženije...*, s. 23.

do Ženevy, kde také zemřel. Pro euroasijskou teorii programově zpracoval části o státu a právu a vypracoval také analýzu pojmů práva a majetku. Státověda se podle něho musí osvobodit od právních nedostatků. Mnohonacionální (ne nadnacionální) celek na základě jednotné kultury je forma, nejlépe vystihující lidský potenciál, který má možnost uplatnit se při vytvoření dokonalého státu. Dokonalý stát musí být v jistém smyslu „stát států“ a jen v této formě může vůbec existovat. V tomto smyslu lze hovořit o obecném a nutném charakteru ideje federalismu jako nezbytném prvku ideálního politického režimu.⁶¹

Jakýmsi dvorním historikem eurasijců byl Georgij Vernadskij (1887–1973).⁶² Po studiích na Moskevské univerzitě působil jako profesor historie a filozofie dějin na Permské, poté Tauridské univerzitě. V Československu žil v letech 1921–1928. Během této doby působil na Ruské univerzitě a Ruské právnické fakultě. V roce 1928 se stal profesorem na Yalské univerzitě. S českým prostředím zůstal i nadále v úzkém kontaktu právě díky svým vazbám na eurasijské hnutí. Zemřel v New Havenu. – Pro eurasijské hnutí vypracoval koncept filozofie dějin, kde vyzdvihuje svébytnost historického vývoje Ruska, tolik odlišného od Západu. Dále poukazuje na nezastupitelnou funkci pravoslavné víry a tradice.

Stranou všech proudů a směrů stál právník a právní filozof Pavel Novgorodcev (1866–1924).⁶³ Po absolvování Moskevské státní univerzity studoval čtyři roky ve Francii a v Německu. V roce 1902 byl jmenován profesorem na své alma mater. V roce 1911 se – stejně jako někteří jeho kolegové (např. historik A. Kizevetter) – vzdal své profesury na protest proti aktivitám tehdejšího ministra národní osvěty Krassa a nadále přednášel pouze na Lidové univerzitě Šaňavského.⁶⁴ Na své místo se vrátil v roce 1917. Z Ruska emigroval již v roce 1920. Po krátkém pobytu v Berlíně se usadil v Praze. Zde založil celou řadu školských organizací v čele s Ruskou právnickou fakultou a Ruskou lidovou univerzitou, za což si vysloužil povětšinou nevděk. Stigma zrádce ho pronásledovalo až do jeho předčasné smrti.⁶⁵ Byť se přímo nehlásil k eurasijcům, sdílel s nimi jednu společnou myšlenku na blížký a neodvratný konec západní civilizace, do které Rusko samozřejmě nepočítal. Rusku dává přívlastky východní vzdělanosti a věří v obnovu lidstva a obzvláště Ruska na základě obrody pravoslavného náboženství.⁶⁶

⁶¹ Srov. B. Jakovenko: *Dějiny ruské filozofie...*, s. 491.

⁶² Srov. *Slovník českých filozofů...*, s. 616–617; dále V. V. Šelochajev (red.): *Russkoje zarubeženije...*, s. 142.

⁶³ Srov. *Slovník českých filozofů...*, s. 418–419; dále V. V. Šelochajev (red.): *Russkoje zarubeženije...*, s. 462.

⁶⁴ Srov. Ročenka Slovanského ústavu za roky 1932–1934, sv. V–VII, Praha 1935, s. 287.

⁶⁵ Srov. I. Savický: *Osudová setkání...*, s. 209–211; Savického otec Petr Savickij vysvětloval předčasnou smrt prof. Novgorodceva jako důsledek bojů mezi znesvářenými tábory ruských emigrantů a zejména nenávislné kampaně vedené proti jeho osobě. Přestože byl prof. Novgorodcev v předrevolučním Rusku jedním ze zakladatelů Konstitučně demokratické strany (tzv. kadetů), přijal nabídku Zemgoru na založení univerzity, což bylo chápáno mnohými jako zrada. V té době totiž vrcholil boj mezi esery (Zemgorem) a jejich odpůrci. Např. doyen ruské akademické obce v Praze N. P. Kondakov odmítl usednout s Novgorodcem za jeden stůl. Novgorodcevi však šlo především o vzdělání, nikoliv o politiku.

⁶⁶ Srov. F. Kubka: *Obrat k východu...*, s. 186.

V Československu působilo mnoho dalších filozofů. Někteří zde žili poměrně krátce, někteří ještě příliš mladí, např. S. Frank, P. Sorokin, L. Karsavin, G. Florovskij, G. Gurvič, G. Katkov. Některé osobnosti se filozofii věnovali jen v rámci svých oborů, jako například zoolog M. Novikov, matematik E. Bunickij, právník A. Vilkov, historikové A. Grigorjev, A. Kizevetter, literární historikové V. Francev, E. Ljackij, A. Bém, lékař E. Osipov ad.

RUSSIAN PHILOSOPHERS IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN THE WARS

In consideration of the social structure of the scanty Russian emigration that contributed to the attribute of Prague being a "Russian Oxford" the Russian assistance Action, provided by the Czechoslovak authorities was adapted to foster, above all, Russian schools, science and culture. There were excellent specialists from all branches of the Russian science in Czechoslovakia. One of the most prominent groups between russian émigrés were philosophers. Most of them were educated in St. Petersburgs' faculty of art. As anywhere else, the Russian Philosophical Society in Prague was founded in 1924 a later became a part of the Russian people's university. Successively, the society was headed by N. Losskij, I. Lapšin and S. Hessen. The Ukrainian scientist D. Čiževskij also was engaged in the top leadership of the society. Russian philosophers in Czechoslovakia were irreplaceable in the scientific, cultural and social life of the Czechoslovak republic between the wars and its significance widely surpassed the limits of the local Russian émigrés colony having an European or as the case may be worldwide importance.